

BEU SBE Dergisi
Cilt: 2 Sayı: 1 Aralık 2013

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Cengizhan BARUT** Zafer YILDIZ***

ÖZET

Bu çalışmada Bitlis ili turizm potansiyeli tespit edilerek il ve bölge ekonomisi açısından kullanılabilirliğinin tespiti amaçlanmıştır. Çalışma ile ilgili literatür taraması ve istatistiki veriler yanında bölge hakkında ilgili kurum ve kuruluş temsilcileri ile de görüşülmüştür. Amaç doğrultusunda TRB2 bölgesinin sosyal ve ekonomik durumu analiz edilmiş ve turizm sektörü açısından bölge illeri karşılaştırılmıştır. Bitlis ilinin turizm arz potansiyeline sahip olduğu düşünülen turizm varlıkları envanteri çıkarılmış ve Bitlis ili turizm sektörü SWOT analiz yapılmıştır. Son olarak Bitlis ilinde turizm sektörünün harekete geçirebilmesi için politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Bitlis Turizm, Bölgesel Kalkınma, TRB2 Turizm.

EVALUATION OF TOURISM SUPPLY POTENTIAL OF BITLIS ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF TRB2 REGION

ABSTRACT

In this study We aimed to confirm the tourism potential of the provincial Bitlis and its usability in the sence of district economy. In addition to literature review and statistical date, We negotiated with corporation and public agents related to this study.

For this purpose; the situation of the area TRB2 has been cities from the point of tourism scutor. The resources of sightseeing has been analyzed and compared with other cities from the point of tourism sector. The sources of sightseeing has been taken inventory which thought to have tourism potential in Bitlis and the SWOT has been analyzed. Finally; Politic suggestions have been made to actuate tourism sector in Bitlis.

Key Words: Tourism, Tourism of Bitlis, Regional Development, TRB2 Tourism.

* Bu çalışmanın ana çatısı yazarın 2013 yılında yayınlanan yüksek lisans tez çalışmasına dayanmaktadır.

** Bitlis Eren Üniversitesi-Tatvan Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi cebrt@hotmail.com

*** SDU-İİBF-İktisat Bölümü Öğretim Üyesi zaferyildiz@sdu.edu.tr

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. GİRİŞ

Tüm dünyada gelişmiş veya gelişmekte olan her ekonomide gelişmiş ve geri kalmış bölge sorunu mevcuttur. Türkiye de bu noktada bu dengesizliklerden ciddi boyutta etkilenmektedir. Yapılan son çalışmalara göre Türkiye'nin en geri kalmış bölgeleri arasında yer alan TRB2 bölgesi Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerini için alan bölge olarak tanımlanmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Ajansı (DAKA) tarafından 2012 faaliyet raporunda, vizyonu: “*Yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile beşeri sermayesini katılımcı bir anlayışla harekete geçirerek, 2023 yılında sosyal ve ekonomik refahını ülke ortalamasının üzerine çıkarmış ve bu refahtan her bireyin adil bir şekilde faydalandığı, doğayla barışık bir bölge olmak*”, misyonu “*TRB2 Bölgesi’nde yerel potansiyelleri, kaynakları ve imkânları katılımcı bir yaklaşımla harekete geçirerek sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlamak*” şeklinde belirlenmiştir. Bölgenin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmasının sağlanması ve diğer bölgelerle arasında bulunan gelişmişlik farklarının azaltılması için kendi iç dinamiklerinden öncelikle faydalanması gerektiği bir gerçektir. Bu gerçekliği desteklemek adına bölgenin sahip olduğu ve öncelikle sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel itici gücü olan maddi olanakları sağlama potansiyeline sahip dinamiklerin harekete geçirilmesi büyük önem arz etmektedir. Turizm sektörü, yapılan yatırımları çarpan etkisiyle büyütebilme kabiliyetine sahip bir sektör olması nedeniyle özellikle geri kalmış ülke ve bölgeler açısından önemini her geçen gün arttırmaktadır. Özellikle istihdam yaratma kapasitesi oldukça yüksek olan turizm sektörü, geliştirildiği bölge sosyal ve ekonomik anlamda gelişmesine büyük katkı sağlarken, bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılmasında da önemli bir araç olduğu kabul edilmiştir. Ancak turizm sektörünün gelişebilmesi turistik arz potansiyeline sahip olmakla mümkün olmaktadır ve bu da insan eliyle yapılabilecek bir şey değildir. Bu durumda turizmin gelişmesi gereken bölgeler bu potansiyele sahip olmalıdır. Bu noktada özellikle Bitlis ili için sahip olduğu turizm arz potansiyeli ile dikkat çekmektedir. Hem Bitlis hem de TRB2 için önemli bir kaynak olma özelliğine sahip olan il’de bu potansiyelin harekete geçirilmesi sosyo-ekonomik kalkınma noktasında önce Bitlis’i sonrasında ise TRB2’yi geliştirebilecektir. Bu potansiyelin kamu sektörü öncülüğünde hareketlendirilmesi, hem il hem de bölge için sosyo-ekonomik kalkınma için gerekli olan dinamiği oluşturabilecektir. Çalışmanın amacı, bahsi geçen bu potansiyeli tespit etmek ve bölgenin SWOT analizini yaparak bu potansiyelin harekete geçirilmesi için önerilerde bulunmaktır. Bunun için öncelikle turizm ve turist kavramı tanımlanarak türleri hakkında bilgi verilmiş, bölgesel kalkınma ve turizm ilişkisine değinilmiş ve TRB2 bölgesinin sosyo-ekonomik analizi yapılmıştır. Bölge illerinin turizm sektörü verileri karşılaştırılmış ve son olarak da Bitlis ili turizm sektörünün SWOT analizi yapılarak geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca çalışma ile ilgili Bitlis İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Bitlis İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Tatvan Ticaret ve Sanayi Odası, İşkur Bitlis İl Müdürlüğü ve Ahlât Belediyesi temsilcileri ile de görüşülmüştür.

2. TURİZM VE TURİST KAVRAMI

Turizm kelimesinin kökeni Latince de dönme anlamına gelen “tornus” kelimesine dayanmaktadır. İngilizcedeki, hareket edilen yere dönmek şartıyla yapılan kısa ya da uzun süreli seyahatleri ifade eden “tour” deyiimi de bu sözcükten türemiştir (Özgüç, 1998:9). Kökü ilk çağlara kadar uzanan turizm faaliyetleri zaman içerisinde giderek artmış ve bu artışa bağlı olarak daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. İlk ortaya çıkış amacı

gezme, dinlenme, sağlık ve dini sebepler olan turizm, günümüzde birçok alanı etkileyen çok boyutlu bir sektör haline gelmiştir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra, etkileri ve hacmi genişleyen turizm sektörü, bilimsel açıdan ekonomik ve sosyal bilimlerde yer almaya başlamıştır. Bu sebepten dolayı turizmi değerlendirirken sadece sosyal ve kültürel boyutuyla değer, ülkelerin demeler bilançosuna, istihdama ve gelirlerine yaptığı katkılardan dolayı ekonomik boyutuyla da incelemek gerekmektedir. İnsanlar yüz yıllar boyunca çeşitli amaçlarla buldukları yerlerden başka yerlere doğru hareket etmişlerdir. Kişilerin çeşitli amaçlarla yaptıkları bu seyahatler zaman içerisinde turizm olarak adlandırılmış ve gezinin niteliğine göre türlere ayrılmıştır. Yüzyıllar önce başlayan turizm hareketleri günümüz ağdaş dünyasında yeni anlayışlar ve yeni yöntemler kazanmıştır. Turizmin, özünde zevk ve eğlenmek amacı olan bir faaliyet olmasına rağmen eğlenme, dinlenme ve boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla yapılan tüm seyahatler turizm olarak düşünülmemelidir (Burkart-Medlik, 1992:40). Bu sebepten dolayı turizmde seyahat ve konaklama birlikte ele alınması gerekmektedir. Bütün bu tanımlar doğrultusunda turizmi en geniş anlamıyla tarif eden Hasan Olalı'ya göre (1990:6) turizm, "insanların kendi konaklama yerleri dışında sürekli yerleşmemek, özellikle politik ve ticari bir amaç gtmemek üzere, liberal bir atmosfer içinde; iş, merak, din, sağlık, spor, dinlenme ve kültür gibi amaçlarla veya aile ziyareti, kongre, seminerlere katılmak gibi nedenlerle, kişisel veya toplu bir şekilde yaptıkları seyahatlerden ve gittikleri yerde 24 saati açan konaklamalardan ortaya çıkan iş ve ilişkileri kapsayan endüstri ve sosyal bir olaydır". Eğer turizm, "müşteri çekmek ve müşteriye hizmet etmek bilimi, sanatı ve ticareti" (Mcintosh, 1975:11) olarak düşünülürse o zaman turizm, "ağır ve entegre bir hizmet endüstrisi"(Olalı, 1990:6) haline gelmektedir. Turist kavramı ise, geniş manada "turizm faaliyetine katılan insan" olarak tanımlanabilir. Turist, turizm olayına yol açan ve bu olayın odak noktasını oluşturan kavramdır. Birleşmiş Milletler rgt turisti şu şekilde tanımlamaktadır, "g niteliğinde olmamak üzere, olağan oturduğu yer orası olmayan bir ülkeye 24 saatten az olmamak ve 12 aylık bir dönemde 6 aydan fazla kalmamak koşulu ile gelen ve geldiği yerde, gezi, spor, eğlence, dinlenme, sağlık, aile ilişkisi, öğrenim, hac veya iş nedenleriyle bulunan kişiye; ırk, cinsiyet, dil, din bakımından ayırım yapılmaksızın turist denir"(Ağaoğlu, 1994:25). Turistin daha geniş bir tanımı şu şekilde yapılabilir (Kozak vd., 1997:4); "belirli gelire ve boş zamana sahip, konaklama, yeme- içme gibi somut, dinlenme-eğlenme, merak kültür ve eğitim, spor vb. gibi somut amaçlarla sürekli yaşadığı bölgeden başka bir bölgeye seyahat eden ve gittiği bölgede en az bir gece konaklayan, ekonomik anlamda tüketicisi olan kişi ya da kişiler topluluğudur". Turizm sektörü, her geçen gün daha büyük bir hızla değerien, kendini yenileyen ve tüm dünyada sürekli gelişme gösteren bir sektör haline gelmiştir. Dünya turizm örgütünün tahminlerine göre, önümüzdeki 20 yıl içerisinde turizm sektörü, en hızlı büyüyecek ve gelişmesini devam ettirecek sektör olarak kabul edilmektedir. Dünya genelinde turizm pastasının 2020 yılı itibariyle ise yaklaşık 2 trilyon \$ olacaktır. Bir hizmet sektörü olan turizm sektörünün her geçen gün daha fazla ilgi görmesinin altında yatan asıl neden, bu sektörün hem ekonomik hem de sosyal etkileridir. İstatistiklere göre, uluslar arası turizme katılan insan sayısı 1950 yılında 25 milyon iken bu sayı 1999 yılında ortalama yıllık %7 büyüyerek 657 milyona ulaşmıştır. Aynı dönemde uluslararası turizm gelirleri, uluslar arası ulaşım harcamaları sayılmaksızın yılda ortalama 512 civarında artış göstermiştir. 2000 yılı itibariyle turizme katılan insan sayısı 698 milyon kişiye ulaşmıştır (Tavmergen, 2002:13).

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3. TURİZM TÜRLERİ

Turizm türlerini incelemeden önce iç ve dış turizm kavramlarını tanımlamakta fayda bulunmaktadır. Turizmin türleri belirlenirken farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır.

3.1. Turistik Olay Ve İlişkilerin Oluştığı Yere Göre Turizm Türleri

❖ **İç Turizm:** Kişilerin kendi ülke sınırları içerisinde, turistik amaçlı yaptıkları seyahatlere denilmektedir. Pasaport ve vize gibi izin belgeleri gerektirmeyen ayrıca yabancı dil bilgisi ve döviz ihtiyacı olmadan rahatça yapılabilen iç turizm, ulusal gelirin bölgelerarası dağılımına önemli bir katkı sağlar.

❖ **Dış Turizm:** Kişilerin kendi ülkeleri dışındaki ülkelere turistik amaçla yaptıkları seyahatlere denilmektedir. İç turizmden farklı olarak, yabancı dil, döviz ve pasaport gerektirmektedir.

3.2. Turistlerin Amaçlarına Göre Turizmin Türleri

Turizm faaliyetlerine katılan her kişinin turistik seyahatlere katılma amacının aynı olduğunu söylemek imkânsızdır. Her birey kendi zevk ve tercihlerine uygun olan alanlarda faaliyette bulunmak amacıyla seyahat edecektir. Bu durum ise, turistlerin gidecekleri yere karar verirken ilgi alanlarına uygun arz potansiyeli olan bölgeleri seçmelerine sebep olur. Turistlerin amaçlarına göre turizm türlerini sınıflandırmak gerekirse bunu şu şekilde yapabiliriz;

❖ **Deniz ve Yat Turizmi:** Bütün dünya’da turist talebinin en fazla olduğu turizm türü deniz turizmidir. Kum, deniz ve güneş üçlemesinin oluşturduğu bu turizm çeşidi, aynı zamanda kurvaziyer ve yat turizmi kavramlarını da içine almaktadır (Öztaş, 2002:24). Dünya turizminde son yıllarda yat turizmi hızlı bir gelişme göstermektedir. Yatçılık, limanlar 20 arasında düzenli yolcu ulaşımı sağlamaktan çok gezi, eğlence, dinlenme ve spor amacıyla az sayıda kişinin hizmetine sunulan ve pek büyük olmayan gemilerle yapılan turistik ve ticari amaçlı bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Acuner, 2006:26).

❖ **Sağlık Turizmi:** Tarihin ilk çağlarından beri insanların sağlık amacıyla özellikle termal suların bulunduğu yerlere gittikleri bilinmektedir (Kozak vd., 1997:14). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde insanlar, aşırı sanayileşme, kentleşme ve kent yaşamının yarattığı çevre ve hava kirlenmesi, stres ve günlük hayatın yorgunluğu gibi sorunlarla insan sağlığının bozulması, işgücü verimini düşürmesi sağlık turizmine olan ilginin her geçen gün biraz daha artmasına sebep olmaktadır (Göksu, 2002:17). Sağlık nedeniyle turizme katılma, aşağıda belirtilen biçimlerin doğmasına yol açmıştır (Akat, 2000:19).

❖ **Kongre Turizmi:** Kongre turizmi, kişilerin daimi konakladıkları veya çalıştıkları yerler dışında uzmanlık gerektiren bilimsel alanlarda veya meslek kollarında, belirli bir konuda bilgi alışverişi yapmak amacıyla bir araya gelmelerinden ortaya çıkan seyahat, konaklama olay ve ilişkilerinin tümüdür (Aymanıuy, 2003:6).

❖ **İnanç Turizmi:** İnanç turizmi, insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına inanç çekim merkezlerine, dini inançlarını tatmin etmek amacıyla yaptıkları ve bu seyahatleri sırasında

genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür (Akat, 2000:22-23).

❖ **Mağara Turizmi:** Mağaralar, jeolojik yapı itibariyle karbonatlı formasyonlardan oluşmaktadır. Mağara turizminde temel amaç, bu tür doğa harikalarının koruma-kullanma dengesi çerçevesinde turizme kazandırılmasıdır (Öztaş, 2002:26). Bu turizm türü 1950'lerde ortaya çıkmış, ilgi çeken bir turizm ve spor türüdür. Speleoterapi sözcük anlamıyla yeraltı tedavisi anlamına gelmektedir. Mağaralar içindeki sıcak su kaynaklarından yararlanılarak yapılan bir tedavi şeklidir (Acuner, 2006:23). Bu yönüyle sağlık turizmine de yakınlık göstermektedir.

❖ **Kış ve Dağ Turizmi:** Kış turizmi, odayında kayak sporunun bulunduğu ve buna uygun karlı ve eğimli alanlara yapılan seyahatleri, konaklama ve diğer hizmetlerden yararlanmayı kapsayan faaliyet ve ilişkilerin bütünü olarak tanımlanabilir (İncekara, 1998:3). Dağ turizmi ise, dağlık ortamda bulunma, dinlenme ve tatil ile dağ sporları yapma uğraşlarını kapsayan bir turizm hareketidir.

❖ **Av Turizmi:** Av kaynaklarının yerli ve yabancı avcılarının kullanımına sunulması, bu kaynakların estetik ve turistik yönlerden değerlendirilmesi suretiyle ülke ekonomisine katkı sağlamayı amaçlayan turizm faaliyeti olarak tanımlanabilir (Öztaş, 2002:27).

❖ **Yayla Turizmi:** Kentlerdeki yoğun çalışma ortamından uzaklaşarak doğa ile iç içe yaşamak ve doğal çevrede dinlenmek amacı ile tercih edilen turizm türüdür (Acuner, 2006:21).

❖ **Tarih Turizmi:** Tarihsel yönden önem taşıyan bölgelere yönelik turizm etkinlikleri tarih turizminin ilgi alanına girmektedir. Alanında profesör unvanını almış yabancı tarihçilerin de rehberlik ettiği bu turizm çeşidinde, çok ayrıntılı bir inceleme gezisi haline gelmiş turlar düzenlenmektedir (Akat, 2000:29).

❖ **Kültür Turizmi:** Kültür turizm, kültürel mirasın pazarlanması olarak tanımlanabileceği (Woods, 2000:4) gibi "insanların bir yörenin, bölgenin ya da ülkenin sosyal, tarihsel, sanatsal, bilimsel yaşam biçimi değerlerini görme, tanıma ve öğrenme güdüsü ile seyahat etmeleri" olarak da tanımlanabilir (Acuner, 2006:24). Merak yanında çeşitli zevklere uzanan kültür turizmi, yöre gezileri ve turlar halinde uygulanır. Kültürel turizm aktiviteleri; Tarihi ve ören yerleri ziyaretleri turizmi, Kültürel yöreleri gezme turizmi, Doğal varlıkları gezme turizmi (Doğa Koruma Sahaları-Milli Parklar) ve Dinsel turizmdir (Bayer, 1992:24).

3.3. Gelir Seviyesine Göre Turizm Türleri

Turistik faaliyete katılan insanların gelir gruplarının farklı olması nedeniyle her gelir grubuna hitap eden turizm faaliyetleri de farklı olacak şu şekilde sınıflandırılabilir;

❖ **Sosyal Turizm:** Sosyal turizm, satın alma gücü az veya sınırlı halk gruplarının özel bazı önlem ve teşviklerle turizm olayına katılmalarıdır (Akat, 2000:19). Sosyal turizm kapsamında yer alan toplumsal gruplar şöyle sıralanabilir; emekliler, memurlar, işçiler, gençler, bedensel engelliler, esnaf ve zanaatkarlar ve çiftçiler (Öztaş, 2002:29).

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

❖ **Lüks Turizm:** Lüks turizm ise, sosyal turizmin tersine satın alma gücü oldukça yüksek olan kişi ve grupların katıldığı turizm türüdür. Bu turizm türü, ekonomik gücü ve geliri fazla olan toplum kesimlerinin turizm aktivitelerine katılmalarını kapsamaktadır.

3.4. Yaş Gruplarına Göre Turizmin Türleri

❖ **Gençlik Turizmi:** Turistik hareketlere katılma düzeyi konusunda yapılan araştırmalar, genellikle turistik hareketlere katılma düzeyinin genç yaşlarda daha yüksek olduğunu, yaş arttıkça turistik hareketlere katılma eğiliminin azaldığını göstermektedir. Gençlerin turistik hareketlere katılma düzeyinin diğer yaşlardan daha yüksek olması onların psikolojik özellikleriyle ilgilidir. Gençler psikolojik yapıları itibarıyla harekete, maceraya ve değişime daha açıktırlar (Doğan, 1992:7). Mütevazı geliri olan genç insanlara kendi ülkelerinin ve dünyadaki diğer ülkelerin doğal ve kültürel mirasını görebilmeleri, oralandaki gençlerle tanışabilmeleri için kurulan gençlik hostellerinde 1919 yılında dünyada birçok problem olmasına rağmen geceleme sayısı 60.000, 1920’de 186.000, 1921’de ise 500.000 olarak gerçekleşmiştir (Garrido, 1992:17).

❖ **Orta Yaş Turizmi:** Henüz çalışma, üretme döneminde bulunan 25–60 yaş insanların katıldığı turizm aktivitelerine “yetişkin ya da orta yaş turizmi” denir (Öztaş, 2002:31).

❖ **Üçüncü Yaş Turizmi:** Kişinin aktif üretim sürecinden çıktığı ve çeşitli amaçlar için kullanabileceği boş zamana sahip olduğu devreye üçüncü yaş dönemi denir. Bu döneme ait yaş gruplarına sahip olan tüketicilerin oluşturduğu turizme de “üçüncü yaş turizmi” denilmektedir. (Ahipaşaoğlu, 2001:59).

3.5. Katılanların Sayısına Göre Turizmin Türleri

Turizm faaliyetine katılanların sayısına göre bir sınıflandırma yapmak gerekirse, bunu aşağıdaki şekilde yapabiliriz (Öztaş, 2000:32-33);

❖ **Bireysel Turizm:** Seyahat eden bireylerin herhangi bir turizm dağıtım kurumuna bağlı kalmaksızın özgürce kendi seyahat programlarını hazırladıkları türden esnek turizmdir.

❖ **Kitle Turizmi:** II. Dünya savaşından sonra dünyada sağlanan genel barış ortamı ve teknolojinin, ulaştırma araçlarını geliştirmesi, hızlandırması, güvenli ve ucuz hale getirmesinden sonra insanların büyük kitleler halinde katıldıkları turizm türüdür.

❖ **Grup Turizmi:** Toplumu oluşturan ve ortak paydaları olan çeşitli kesimlerin turizme birlikte katılmaları ile oluşan turizm türüdür. Belirli; öğrenci grupları, dernek üyeleri, meslek organları ve benzerlerinin katılımı ile gerçekleştirilen bu turizm türüne katılanların sayıları, 11–16 arasındadır.

4. BÖLGESEL KALKINMA VE TURİZM SEKTÖRÜ İLİŞKİSİ

Turizm sektörü, özellikle gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın başlaması veya devam etmesini sağlamak ve özellikle istihdam imkânlarını arttırmak açısından oldukça önemlidir. Kimi ülkeler turizm sektörüne bu açıdan

bakarken kimi ülkeler ise turizmin geliştiği bölgeye getirisinden ziyade götürüsü olduğu düşüncesini savunmaktadırlar (Karaçor, 1998:207). Turizm sektörünün gelişmesi, istihdam, milli gelir, dış ödemeler dengesi, bölgesel dengesizliğin azaltılmasına katkı sağlama, devlet gelirlerinin artırılması ve diğer sektörlerin de gelişimine katkı sağlaması gibi olumlu etkileri yanında ekonomik ve sosyal yaşantı ve doğal çevre üzerinde olumsuz etkileri de vardır. Gerekli önlemler alınmadığı takdirde, turistik faaliyetler doğal çevrenin zarar görmesine, tarihi sit alanlarının, havanın, suyun ve denizin kirlenmesine yol açabilmektedir (İlkin-Dinçer, 1991:39). Turizmin olumlu ve olumsuz etkileri aşağıdaki şekilde tablolaştırılabilir.

Tablo 1: Turizmin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Fayda/ Maliyet	Ekonomik	Sosyal	Çevresel
Olumlu etkiler	<ul style="list-style-type: none"> •Yeni ulaşım bağlantıları •Yeni rekreasyonel alanların geliştirilmesi •Alish-veriş olanaklarının genişlemesi •Gelir ve istihdam olanaklarının artması •Vergi gelirlerin artması 	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylerarası ilişki düzeyinde genişleme • Eğitim ve sağlık hizmetlerinde ilerleme • Kültürlerarası değerlerin tanınma düzeyinin artması 	<ul style="list-style-type: none"> • Çevreye yönelik koruma bilincin artması • Flora ve faunanın korunması
Olumsuz etkiler	<ul style="list-style-type: none"> •Enflasyon •Altyapı yatırımı gereksiniminin artması, bu yatırımların çok pahalı olması ve bunu büyük oranda devletin üstlenmek zorunda kalması 	<ul style="list-style-type: none"> • Trafik yoğunluğunun artması • Aşırı kalabalıklaşma • Suç oranında artış • Kültürel yozlaşma ve bozulmalar • Güvenlik problemlerinin artması 	<ul style="list-style-type: none"> • Gürültü, hava ve su kirliliğinin artması • Doğanın tahrip edilmesi • Çöp, katı ve sıvı atık problemleri

Kaynak: Yağcı, 2003: 179.

Tablo 1’de ifade edilen olumsuz sonuçların ortaya çıkması, ekonomik sosyal, kültürel pek çok yararı olan turizmin iyi kontrol edilememesi halinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür sorunlarla karşılaşmamak için alınması gereken tedbirler ise şunlardır (Meydan, 1998:83-84);

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

- ❖ *Kaynakların sürekli ve dengeli kullanımının sağlanması*
- ❖ *Aşırı tüketim ve atık miktarının azaltılması*
- ❖ *Planlama ile turizm gelişiminin çevresel etki değerlendirmesinin bütünleştirilmesi*
- ❖ *Doğal, sosyal ve kültürel çeşitliliğin korunması ve arttırılması*
- ❖ *Yerel toplumda sürekli iletişimin sağlanması ve sürdürülebilirlik konusunda toplumun bilinçlendirilmesi*
- ❖ *Sürekli inceleme ve analiz çalışmalarıyla ortaya çıkabilecek sorunlara yönelik çözüm önerilerinin üretilmesi*

Yukarıda sayılan bu önlemler yoğun turistik faaliyet sebebiyle çevre üzerinde ortaya çıkan baskı ile doğru orantılı olarak artmalıdır.

5. TRB2 BÖLGESİ SOSYO-EKONOMİK ANALİZ

Etimolojik kökleri Latince “regio: çevre” anlamına gelen bölge kavramı, çok boyutlu, çok anlamlı ve sınırları oldukça zor çizilebilen bir kavramdır (İldırar, 2004:8). Bölge kavramı bazen bir kentin birkaç mahallesini ifade etmek için kullanılırken bazen bir ülkenin birkaç ilinin oluşturduğu alanı, bazen de birkaç ülkenin oluşturduğu bir coğrafyayı ifade etmek için kullanılabilir (Altay, 1992:199). Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve toplumsal dinamizmi ülke geneline dengeli bir şekilde yaymak ve bölgeler arası gelişmişlik farkını en aza indirebilmek için hükümetler hazırladıkları plan ve programlarla ekonomiye müdahale etmektedirler. Ancak çoğu zaman bu müdahale merkezi olması nedeniyle ve yeterli kaynak tahsisi yapılamaması nedeniyle amaçlanan başarıya ulaşamamaktadır. Bu durumda bölgenin yerel ekonomik kaynaklarının harekete geçirilmesi ön plana çıkan bir çözüm olarak görünmektedir (Öztürk, 2005:96).

Türkiye genelinde tüm iller için de sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması belirlenmiş olup iller gelişmişlik derecelerine göre beş ayrı gruba ayrılmıştır. Buna göre; Bitlis beşinci derecede gelişmiş iller arasında yer almıştır. Beşinci derecede gelişmiş iller grubunda yer alan illerin tümü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde olmak üzere 16 ili kapsamaktadır. Muş, Bitlis ve Van illerini de kapsayan beşinci derecede gelişmiş grubundakilerin tümü kalkınmada öncelikli iller kapsamındadır (Turizm Bakanlığı, 2010:18). 2000 yılı idari bölünüşüne göre İstanbul, Ankara ve İzmir illerinin Büyükşehir ilçeleri dışında kalan ülke genelindeki toplam 872 ilçenin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması yapılmıştır. Ayrıca ilçeler gelişmişlik düzeyine göre 6 gruba ayrılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, en gelişmiş ilçelerin Marmara bölgesinde bulunduğu, bu bölgeyi sırasıyla Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin takip ettiği görülmektedir. Bu araştırmada da gelişmişlik düzeyi açısından son sırada yer alan Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan planlama illeri ve ilçelerinin gelişmişlik sıralamaları da alt kademelerdedir (Turizm Bakanlığı, 2010:19).

TRB2 Bölgesinin 2008 yılı itibari ile nüfusu 1.994.165 kişidir. 2008 TÜİK nüfus sayım verilerine göre, TRB2 Bölgesi nüfusu Türkiye nüfusunun yüzde 2,79'luk bölümünü oluşturmaktadır. Bölgenin toplam yüzölçümü 43.493 km² olup, ülke topraklarının % 5,34'ünü oluşturmaktadır. 2008 yılı TÜİK verilerine göre, 81 il içerisinde Hakkâri nüfusu en hızlı artan 3. ildir. Van 15., Muş 61. ve Bitlis 62. sırada yer almaktadır. Bölge düzeyinde bakıldığında, TRB2 bölgesi 26 bölge içinde nüfusu en hızlı

artan 11.bölgedir (DAKA, 2010:2). TRB2 Bölgesinde işsizlik oranı ülke geneline göre ortalamadan yüksektir. Bunun yanı sıra, mevcut istihdam ağırlıklı olarak tarım sektöründe olup, ücretler ülke ortalamasına göre daha düşük bir seviyededir. Ayrıca, mesleki beceri kazandırılması gereken geniş bir genç nüfus kitlesi mevcuttur. TRB2 Bölgesi, 425.000 toplam işgücü ile ülke işgücünde % 17,8'lik bir paya sahiptir. Bölgede hizmetler sektörü istihdam oranı (% 52,2) ülke oranının (% 49,5) üzerindedir. Sanayi sektörü istihdam oranı (% 13,7) ülke ortalamasının (% 26,8) altında iken, tarım sektörü istihdam oranı (% 34,3) ülke ortalamasının (% 23,7) üzerindedir. Ancak TRB2 Bölgesi için 2007 ve 2008 verileri karşılaştırıldığında; toplam işgücünde %14 civarında bir artış gözlenmektedir. Tarım sektöründeki istihdam oranı azalırken özellikle hizmet sektöründeki istihdam oranında bir artış olmuştur (DAKA, 2010:3-4). İllerdeki gelişmişlik düzeyini etkileyen bir diğer etmen de işgücüdür. İllerdeki mevcut ekonomik performansın sürdürülebilirliğini göstermesi açısından önemli bir gösterge olan işgücü kriterin de ilk üç sırada İstanbul, Ankara ve İzmir yer almaktadır. Bu illeri, diğer endekslerde de genel olarak yüksek sonuçlar alan Bursa, Antalya ve Kocaeli takip ederken, Konya ve Eskişehir işgücü kriterin de İGE'ye kıyasla daha üst sıralara çıkmaktadır. Son sıralarda yer alan illerin diğer endekslere benzer bir görünüme işaret etmesi ise, Türkiye'deki refah dağılımına ilişkin yapısal dengesizliklere işaret etmektedir (Eraydın vd., 2012:15).

Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı'nın (BROP) müdahale alanında bulunan 12 NUTS II düzey bölgesi Kişi Başına Düşen Milli Gelir (KBDMG) anlamında değerlendirildiğinde bu bölgeler arasında da önemli gelişmişlik farkının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmede en üst sırayı TR 42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) alırken, 26. Olarak son sırayı alan ise TR A2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Karsa) bölgesi almaktadır. TRB2 bölgesi ise 25. Sırada yer almakta ve ancak sondan birinci olabilmektedir. Kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) tutarının illere göre karşılaştırılması yapıldığında; 81 il içerisinde, Van 72. Hakkâri 76. Bitlis 78. ve Muş 80. sırada yer almaktadır. Bölgenin kişi başına düşen GSYİH tutarı ülke ortalamasının %35'i kadardır (Turizm Bakanlığı, 2010:12).

Tablo 2: TRB2 Bölge İllerinde Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (2001)

GSYİH	BİRİM				BÖLGE	TÜRKİYE
		Van	Muş	Bitlis		
Kişi Başı GSYİH	\$	859	578	646	749	2.146
Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla						
Değer (Milyon)	TL	931.783.539	321.322.348	307.028.085	1.804.400.380	178.412.438.499
Paylar	%	0.5	0.2	0.2	1.0	100
Gelişme Hızı	%	52.7	56.4	51.1	51.1	43.2

Kaynak: Dinçer-Özaslan, 2004: 151-192-211.

TÜİK verilerine göre 2001 yılı rakamlarına göre Türkiye'nin KBDMG'i 2.146 dolar iken bu rakam TRB2 illeri için Türkiye ortalamasının 1/3'ünden de düşük durumdadır (tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalhesapapp/ulusalhesap.zul?tur=2 Erişim Ocak 2014). TRB2 bölgesi için GSYİH'nin sektörel dağılıma bakıldığında ise, tarım sektörünün payının % 1.74, sanayi sektörünün % 0.20, hizmetler sektörünün ise; % 0.69 olduğu görülmektedir. Bölgede sektörel paylar sıralamasında ilk sırada tarım, ikinci

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ
POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

sırada hizmetler, üçüncü sırada sanayi yer almaktadır. TRB2 bölge illerinin GSYİH büyüme hızları incelendiğinde, Bitlis ilinin Türkiye ortalamasının altında kaldığı anlaşılmaktadır. Van ve Muş illeri ise Türkiye ortalamasına yakın bir performans sergileyebilmektedir. Diğer taraftan tarım sektörü büyüme hızında her üç il de Türkiye ortalamasının üzerinde büyüme sağlarken konu sanayi sektörü olduğunda ortalamanın üzerine çıkabilen iller Van ve Muş olmaktadır. Hizmetler sektörü için durum ise, Türkiye ortalamasına en çok yaklaşan il Van olmakla beraber bütün iller hizmetler sektörü büyüme hızı bakımından ortalamanın altında kalmaktadır.

Tablo 3: TRB2 Bölge İllerinin GSYİH'sının Büyüme Hızları (1987-2000 Dönemi; Yıllık Ortalama; %)

Sektörler	Van Alt Bölge İlleri			Türkiye ort.
	Van	Muş	Bitlis	
Tarım	3.8	4.4	2.7	1.4
Sanayi	6.9	5.7	0.4	4.4
Hizmetler	3.3	2.8	0.8	3.9
Toplam	3.6	3.8	1.5	3.6

Kaynak: Dinçer, Özaslan, 2004: 151-192-211.

Tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün toplamından oluşan büyüme hızları açısından değerlendirildiğinde ise TRB2 bölgesi illerinden Muş birinci sıraya Van ise ikinci sıraya oturmaktadır ve her iki il de Türkiye ortalamasının üzerinde bir büyüme hızı yakalamaktadır. Muş ilinin avantajı ise Van'ı tarım sektörü büyüme hızında geçmiş olmasıdır. Bitlis ili ise, tarım dışındaki hiçbir sektörde Türkiye ortalamasına ulaşamamakta, toplam büyüme açısından ise TRB2 bölge illerinin sonuncu sırasında yer almaktadır. Bitlis ilinin dezavantajı ise tarım sektörü dışında hiçbir sektörde gerekli ivmeyi yakalayamamış olmasıdır.

TRB2 İlleri gelişmişlik düzeyini etkileyen bir diğer etmen de bölgenin sahip olduğu işgücüdür. İllerdeki mevcut ekonomik performansın sürdürülebilirliğini göstermesi açısından önemli bir gösterge olan işgücü kriteri incelendiğinde ilk üç sırayı İstanbul, Ankara ve İzmir almakta, bu illeri diğer endekslerde de genel olarak yüksek sonuçlar alan Bursa, Antalya ve Kocaeli takip etmektedir. İstihdam verileri açısından Van -0,3 oranı ile ülke sıralamasında 33. sırada, Muş ili -0,8 oranı ile 60. sırada, Bitlis ise -08 oranı ile 61. sırada yer almaktadır (Eraydın vd., 2012:15).

Tablo 4: TRB2 Bölge İllerinin İl Bazında Temel İş Gücü Göstergeleri

Yıl	Bölge Kodu	Bölge Adı	İş Gücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
2012	TRB21	Van	47	7.8	43.4
2012	TRB22	Muş	44.3	8.9	40.3

2012	TRB23	Bitlis	46.7	9.1	42.4
2012	TRB24	Hakkâri	42.5	9.9	38.3

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloOlustur.do>.

TRB2 bölge illerinin 2012 yılı temel iş gücü göstergeleri incelendiğinde; Bitlis'in iş gücüne katılma oranı %46.7 ve %42.4 istihdam oranı ile bölgenin en iyi değerlere sahip 2. ilidir.

12 alt bölgeyi içine alan NUTS 2 kapsamında sanayi ve hizmetler sektörü gelişmiş, bazı NUTS II Bölgelerinde genel işsizlik oranları ülke ortalamasından yüksek bulunmaktadır. Bu kapsamda yer alan, TR-A1 (Erzurum Kent Merkezi), TR-B1 (Malatya ve Elazığ kent merkezi), TR-B2 (Van kent merkezi), TR-C1 (Gaziantep kent merkezi), TR-C2 (Diyarbakır ve Şanlıurfa kent merkezi), TR-72 (Kayseri ve Sivas kent merkezi), TR-90 (Trabzon kent merkezi)'ne ilişkin sağlıklı değerlendirmeler yeterli veri bulunmadığı için yapılamamıştır (BROP, 2007: 29). Türkiye'deki AB destekli bölgesel kalkınma programları, fonların yerel önceliklere göre uyarlanan entegre programlama ile öncelikle en fakir veya özel ihtiyaçları olan bölgeler için kullanılması üzerinde durmaktadır. Var olan programların kapsadığı tipik alanlar: küçük ölçekli alt yapı projeleri, insan kaynaklarının gelişimi, gelir ve istihdam yaratılması, tarımsal büyüme ve destek, turizm sektörünün gelişimi, kırsal kalkınma, çevrenin korunması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi gibi alanlardır.

Doğu Anadolu Kalkınma Programı, bu bölgesel programlama için daha entegre yaklaşımı olan ilk teşebbüsü temsil etmektedir. Ülkenin doğusundaki dört ili kapsayan (Van, Hakkâri, Bitlis ve Muş) programın uygulanması merkezi değildir. Diğer bir ifadeyle yönetim sorumluluğu Türk otoritelerine verilmiş olan ve 5 temel standardı olan bir programdır. Bunlar; a) kapasite geliştirme, b) tarım ve kırsal kalkınma, c) KOBİ'lere destek d) turizm ve çevre e) sosyal önlemlerdir. Turizm ve çevre bileşeni, bu çok güzel bölgenin imajını doğal ve kültürel güzelliklerini öne çıkarıp güçlendirerek turizm merkezi olmasını sağlamayı hedeflemektedir (Reveles, 2006: 46).

6. TRB2 BÖLGESİNİN TURİZM DEĞERLENDİRMESİ

Turizm sektörü bölgesel kalkınma ve diğer bölgelerle gelişmişlik farkının azaltılmasında önemli bir araç olarak görülmeye başlanan ve bu alanda değerlendirilmesi gereken bir sektör haline gelmiştir. Özellikle içsel büyüme için önemli bir dinamik olan turizm sektörü TRB2 gibi bölgesel kalkınmasını henüz sağlayamadığı için diğer bölgelerle arasında gelişmişlik farkı bulunan bölgelerin bu farkı azaltmak için harekete geçirebilecekleri sektörlerin başında gelmektedir. Turizm sektörünün hammaddesinin doğal, tarihi, coğrafi güzellikler olması nedeniyle bu tür potansiyele sahip bölgelerde bu potansiyelin harekete geçirilmesi il bazında başlayacak olan gelişmenin zaman içinde bölgeye yayılmasına yardımcı olacaktır. TRB2 bölgesi bu açıdan azımsanmayacak potansiyele sahip olan önemli bölgelerden biridir. 2011 yılı itibariyle TRB2 bölgesine gelen yerli ve yabancı turist sayıları ve konaklama süreleri ile ilgili veriler aşağıdaki gibidir. TRB 2 bölge illerinin 2005 ve 2010 yılı sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması incelendiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır;

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ
POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 5: TRB2 İllerinin 2005-2010 Gelişmişlik Sıralaması değişikliği

İl	2005	2010	Değişim
Bitlis	79	77	+2
Muş	80	81	-1
Van	68	69	-1

Kaynak: Eraydın vd., 2012:16

Tablo 5'e göre, Bitlis ili 2005 yılından 2010 yılına kadar geçen zaman aralığında Türkiye sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 79. Sıradan 77. Sıraya yükselmiş, ancak Van ve Muş illeri sırasıyla 68. ve 80. sıradan 69. ve 81. sıraya gerilemişlerdir. TRB2 illeri açısından Bitlis gelişme kaydetmiş gibi görünse de Türkiye genel sıralamasında 77. Sırada olmak bölge açısından oldukça önemli bir kayıptır. 9. Kalkınma Planının 2013 yılına kadar turizm konusunda öngördüğü hedefler arasında sektöre ülkedeki farklı refah ve gelişmişlik düzeylerini azaltmaya yönelik rehberlik etmek, bugüne kadar yararlanılmamış turizm potansiyeline sahip bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında turizmin katkısını arttırmak, yeni kapasitelerin oluşturulmasını sağlamak ve de sektördeki tanıtım, pazarlama ve hizmet kalitesi ve altyapısını iyileştirmek hususları yer almaktadır (BROP, 2007:55). TRB2 bölge illeri sosyal ve ekonomik açıdan kalkınabilmek için öncelikle içsel dinamiklerine başvurmak zorundadır. Bu gerçeğin görülmesinin ardından 9. Kalkınma planında da vurgulandığı üzere öncelikle bölgenin turizm arz potansiyeli araştırılmalı ve yeterli görülmesi halinde bu potansiyel harekete geçirilerek bölgenin kalkınmasında itici güç haline getirilmelidir. Turizm Bakanlığı 2005 yılı istatistiklerine göre TRB2 bölge illerinin toplam yatak kapasitesi 2627, bölgenin cazibe merkezi olan Van ilinin yatak kapasitesi ise 1478'dir. Turizm işletmelerinin bölgesel dağılımı incelendiğinde ise, Türkiye'deki toplam turizm işletmelerinin %22,2'si 12 NUTS II bölgesinde %11,9'u ise TRB2'yi de içine alan 15 cazibe merkezinde bulunmaktadır.

Gelen turist sayısı açısından bir inceleme yapıldığında ise, 2008 yılı itibarıyla TRB2 bölgesine toplam 194.759 turist gelmiş bu rakamın 108.769'u Van iline 85.900'ü Bitlis, Muş ve Hakkâri iline geldiği görülmüştür. Geceleme, ortalama kalış süresi ve doluluk oranı rakamlarına göre ise, Bitlis ilinde yabancıların geceleme oranı %4,36 yerlilerin geceleme oranı %15,7 toplam doluluk oranı ise %20,06 olarak gerçekleşmiştir. Muş ili için bu rakamlar yabancıların geceleme oranları %6,7 yerlilerin geceleme oranı %28,75 toplam doluluk oranı ise %35,5'dir. Van için durum yabancıların geceleme oranı %4,25 yerlilerin geceleme oranı %29,8 toplam doluluk oranı ise %34,1 şeklindedir (Turizm Bakanlığı, 2010:48).

Tablo 6: TRB2 Bölge İllerinin Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine Turist Geliş ve Geceleme Sayıları (2012 Yılı)

Bölge Kodu	Bölge Adı	Tesise Geliş Sayısı/ Yabancı	Tesise Geliş Sayısı/ Vatandaş	Geceleme Sayısı/ Yabancı	Geceleme Sayısı/ Vatandaş
TRB21	Van	4845	133512	9788	239009
TRB22	Muş	21	25114	34	30897
TRB23	Bitlis	1767	48391	2319	65623
TRB24	Hakkâri	1217	14849	1320	15866

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloOlustur.do>

TRB2 bölge illerinin 2012 yılı Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine Turist Geliş ve Geceleme Sayıları incelendiğinde; Bitlis'e; 1767 yabancı turist gelmiş ve 2319 gece konaklanmış, 48391 yerli turist gelmiş ve 65623 gece konaklanmış. Bitlis TRB2 bölge illerinde en iyi 2. değerlere sahip ildir.

Sonuç itibariyle TRB2 bölgesi gelen turist sayısı ve konaklama verileri açısından oldukça geri durumda bulunmaktadır. BROP raporu bölgede turizmin gelişmeme sebeplerini şu şekilde tespit etmiştir (BROP, 2007:59);

- ❖ Doğal ve tarihi mirasın yetersiz korunması, geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi,
- ❖ Turizmde coğrafi genişlemenin ve çeşitliliğin sağlanması için yeterli alt yapının olmaması ve turizmin ekonomik faydasının bütün bölgelere yayılamaması,
- ❖ Etkin tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin olmaması,
- ❖ Turizm KOBİ'leri ve tesislerinin alt yapı ihtiyaçlarının giderilmesindeki zorluklar.

7. BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİ

İlin coğrafi durumu ve yeryüzü şekilleri, iklim bitki örtüsü ve yabani hayvan varlığı açısından sahip olduğu değerler incelendiğinde; Bitlis ilinde doğal verilerin imkân verdiği ölçüde geliştirilebilecek ve yine doğal arz kaynaklarının tanıtımı ile turizm talebi çekilebilecektir. Bitlis ilinin sahip olduğu çok sayıda ve çeşitlilikteki doğal veriler, hem turizmin çeşitlendirilmesinde fırsatlar vermekte, hem de turizmin gelişmesine bağlı olarak geleceğe yönelik potansiyel ve yeni turistik arz kapasitesi yaratmaktadır (Uluer, 2009:21-22). Yeryüzü şekilleri açısından il topraklarının %71'ini dağlar, %16'sını platolar, %3'ünü yaylalar ve %10'unu da ovalar oluşturmaktadır (Seferbey vd., 2005:11). Türkiye'nin en yüksek dağlarından olan Süphan ile en büyük yanardağı olan Nemrut Bitlis ili sınırları içinde yer almaktadırlar. Nemrut Dağı son olarak 1441 yılında püskürmüş ve lavların akıntısı Bitlis merkeze kadar ulaşmıştır ve bugün en yüksek turizm potansiyeline sahip unsurlardan biri halindedir (Kayaoğlu, 1967:29). Bölgede doğa yürüyüşleri şehirde boğulan insanlar için kaçış olanağı sunmaktadır. Yaylalara olan talebin artışına paralel olarak bu talepleri karşılamaya yönelik ticari sektörlerde

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

gelişmektedir (Kurdoğlu, 2003:95). Sağlıklı iklimde bulunma, gerek insan sağlığının korunması, gerekse o yörenin çekiciliği bakımından büyük önem taşımaktadır. Sağlıklı iklimde bulunma amacı güdülen yapılan dağ turizmi ve dağ sporları aktiviteleri bakımından önemli olan ise, bu hareketlerin sürdürüldüğü ortamlarda; Havanın temiz oluşu, deniz seviyesinden yükseklik, güneşlilik, normal sıcaklık değerleri ve havadaki bağıll nem oranının insan bünyesine ve sağlığına yaptığı olumlu etkilerdir (Ülker, 1992:3). Bitlis ili dağları ve yaylaları bu ihtiyacı karşılayabilecek yeterli uygunluğa sahiptir.

Kış turizmi ve kış sporları açısından değerlendirdiğimizde Bitlis ili iklimi oldukça elverişlidir. Kış sporları açısından, karla örtülü günler ile kar kalınlığı, karın yerde kalma süresi ve diğer mikroklimatik etkenler belirleyici faktörlerdir. Van Gölü kıyısındaki yerleşmelerde (Ahlât, Tatvan, Adilcevaz) yılın 2-4 ayı karla örtülüdür. Bu değer Bitlis kentinde yaklaşık 4 aydır. Daha yüksek yerlerde, kış turizmine elverişli dağ etekleri ve yamaçlarda, yılın 4-5 ayı (aralık-nisan ayları) karla örtülüdür. Bu iklim koşulları ile coğrafi, fiziki veriler ilde kış turizmine elverişli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bununla birlikte fiziki özellikleri bakımından kış sporlarının geliştirebileceği alanların ayrıntılı mikroklimatik etütlerinin yapılması yönlenme, sis tutma, kar sıklığı, pist özellikleri vb. açılarından incelenmesi yerinde olacaktır. Bu incelemelerin ardından yapılacak tesisler turistlerin hizmetine sunulmalıdır (Sönmez, 2007:31). Bitlis ili dağlarının turizm sektörüne sunmuş olduğu turizm aktiviteleri şunlardır;

Tablo 7: Dağcılık ve Kış Sporları Kaynak Potansiyeli

Yer	Kaynak Özellikleri	Gelişebilecek Faaliyetler
Süphan Dağı	Dağ, doğal göl ve çevre değerleri	Dağcılık, doğa yürüyüşleri, rekreasyon
Nemrut Dağı	Dağ, krater gölü, çevre ve doğal değerleri	Dağcılık, kış sporları, doğa yürüyüşü, rekreasyon
Bitlis Kayak Merkezi	Doğal yapı nitelikleri, kente yakınlık	Kış sporları, günü birlik kullanım
Sapğör Kayak Merkezi	Doğal yapı nitelikleri, kente yakınlık	Kış sporları
Rahva Kayak Merkezi	Doğal yapı nitelikleri	Kış sporları

Kaynak: Sönmez, 2007: 38.

Bitlis şehir merkezi, Çift Kaya kayak tesisleri yıllardan beri bu spor dalına hizmet etmektedir. Bir adet teleski ve konaklama tesisi (kayak evi), bölgesel ve ülke kayak yarışmalarına ev sahipliği yapmaktadır. Uzunluğu 726 m. kapasitesi 720 kişi/saat olan bu tesis, Türkiye pistlerinde orta ve zorluk derecesi en fazla olan pisttir. Konaklama hizmetleri kayak merkezindeki kayak evinden sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra Dideban Sapkor Dağına kurulan mekânîk (lift) tesis, mahalledeki kayak sporuna hizmet etmektedir (Serdar, 2007:197-199). İlde yer alan kış sporları tesisleri ve kayak merkezleri şunlardır; Bitlis Kayak Merkezi, Sapğör (Dideban) Kayak merkezi, Nemrut Dağı Kayak Merkezi, Süphan Dağı. İlde tırmanış için uygun olan alanlar ise, Süphan Dağı, Nemrut Dağı, Ziyaret Dağı, Güneydoğu Toroslar Kavussahap Dağları'dır.

7.1. Yayla Turizmi Olanakları

Türkiye’de 1990 yılında başlatılmış olan yayla turizmi projesi ile yaylaların doğal güzellikleri, etnolojik ve diğer çekicilik yaratan özellikleri ile eko turizme yönelik sundukları çok çeşitli ve eşsiz olanakların; koruma kullanma dengesi içerisinde turizm amaçlı değerlendirilmesi hedeflenmektedir (Bozok-Yılmaz, 2008:128). Bitlis’in zengin yaşama kültürü içindeki yayla yaşantısı çok önemli yer tutar. Bitlis yaylaları, tüm dünyanın giderek daha fazla birbirine benzemeye başladığı yeni bin yılda, bu potansiyeli yüksek miktarda bünyesinde barındırmaktadır. Merkezde; Avasor, Susana, Haydar Deresi, Adilcevas ilçesinde; Sütey ve Süphan, Ahlât İlçesinde Nemrut Kuşhane, Uludere ve Nemrut, Güroymak ilçesinde; Çıtak ve Sen, Hizan ilçesinde; Örenji, Panor, Mutki ilçesinde; Harik ve Meydan, Tatvan ilçesinde ise; Nemrut yaylası bulunmaktadır (Serdar, 2007:180).

7.2. Göl Ve Akarsu Turizmi Olanakları

Bitlis ili sınırları içerisinde en önemli akarsu Dicle’ye karışan Botan Çayıdır. Van Gölü yakınlarından doğan ve bu bölgedeki dağları vadilerle yardıktan sonra, il sınırları dışına çıkan Garzan ve Bitlis Çayları; Güzeldere, Akkız ve Oranz dereleri ile ilin kuzeyinde doğan Karasu, ilin başlıca akarsularıdır. İlin suları arasında da Bocan Çayı ile Kömüs, Rabat, Tıkılban, Afih, Kurtikan, Kotum, Sor, Yam, Bıgmacık, Armuş Çalağan, Mutki, Karza ve Kesan dereleri sayılabilir. Bölgede yağışın önemli bir bölümünün kar olarak düşmesine bağlı olarak, küçük derelerde bile bütün yıl yüzey akışı bulunur. Bu nedenle alüvyonlarda yer altı suyu potansiyeli yüksektir (Sönmez, 2007:22).

Bitlis ili doğal kaynaklar bakımından özellikle göller bakımından zengin olup, büyük bir su potansiyeline sahiptir. Yörede yer alan Van, Nemrut, Nazik, Aygır ve Arın gölleri Bitlis ilinin yaklaşık 1/4 ünü kaplamaktadır. İldeki göller sulama, içme ve kullanma suyu, balıkçılık, ulaşım ve turizm için elverişlidir. Ancak Bitlis ilinin sahip olduğu bu potansiyelin yeterince değerlendirilemediği anlaşılmaktadır (Elmastaş, 2007:437). İldeki göller hem kıyı turizmi ve su sporlarının yapılabilmesi hem de göllerin çevresinde av turizmi ve kuş gözlemciliği faaliyetleri içinde yeterli potansiyele sahiptir.

7.3. Sağlık Turizmi Olanakları (Kaplıcalar)

İldeki kaplıcalardan en önemlisi Göroymak ilçesinde bulunan Çukur kaplıcası olup yer ve konumu, akım değeri, fiziki ve kimyasal özellikleri bakımından olumlu özelliklere sahiptir. İlde bulunan diğer kaplıca, içme ve maden suları, yerel ve yöresel ölçekte kullanıma açılacak nitelikteki kaynaklardır. Bunlardan Nemrut Dağı Kaplıcası, akım değeri düşük fiziki ve kimyasal nitelikleri yüksek olmamakla birlikte, konumu nedeniyle çevresindeki doğal değerlerle birlikte önem kazanmaktadır (Özdemir vd., 2008:85). Kaplıca yönünden oldukça zengin olan Bitlis, sağlık turizminde önemli bir yer alabilir. İlin volkanik bir arazi üzerinde bulunması nedeniyle yörede bol miktarda termal kaynak bulunmaktadır. Bu sular genelde ılık, sıcak, gazlı ve maden suları şeklinde görülmektedir (Seferbey vd., 2005:43). İlde bulunan ve sağlık turizmi potansiyeline sahip kaplıcalar şunlardır;

Tablo 8: *Bitlis İli Kaplıca Varlığı*

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ
POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kaplıca	Konaklama Tesis Durumu	Su Özellikleri	Tedavi Edilen Hastalıklar
Güroymak (Çukur) Kaplıcası	Yok	Bikarbonatlı, Sodyumlu, Magnezyumlu, Kalsiyumlu, Demirli Ve Karbondioksitli	Romatizma, Solunum Yolu, Sinir Sistemi, Sindirim Sistemi, Böbrek Ve İdrar Yolları İle Metabolizma Bozuklukları
Ilıcak (Germap) Kaplıcası	Yok	44°C Kaynak Suyu	Mikrop Öldürücü, İltihap Çözücü
Nemrut Dağı Kaplıcası	Yok	Suyun Miktarı Saniyede 0.03 Lt Ve Buhar Özelliği	Romatizma Ve Deri Hastalıklarına
Köprüaltı Kaplıcası	Var	Su Miktarı Saniyede 0.16 Lt	Deri Hastalıkları
Köçür Kaplıcası	Var	Su Miktarı Saniyede 0,09 Lt	Romatizma Ve Deri Hastalıkları
Değirmen Kaplıcası	Yok	Maden Suyu, Su Miktarı Saniyede 0.03 Lt	Deri Hastalıkları
Yılan Dirilten Kaplıcası	Yok	Su Miktarı Saniyede 0,4 Lt	Mide Hastalıkları

Kaynak: Özdemir vd. 2008:85-86; Serdar, 2007:162 bilgilerden derlenerek hazırlanmıştır.

7.4. Kuş Gözlemciliği Ve Av Turizmi Olanakları

Bitlis ili, yaban hayatı açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Genellikle, sulak ve henüz tarıma açılmamış alanların çok olması yaban hayatının gelişmesi ve korunmasına önemli katkı sağlamıştır. Kaz ve ördek türleri Nemrut, Nazik, Aygır ve Arın göllerinin çevrelerinde konaklamaktadır. Adilcevaz'ın Gölyüzü çevresinde de su kuşlarına rastlanmaktadır. Bitlis ili karakuşlarından olan keklik, bıldırcın, üveyik, toy gibi kuşların yaşam alanıdır. Ancak toy kuşu günümüzde de nesli tükenme tehdidi altında olan bir türdür. Toy kuşu kuş gözlemcileri içinde ayrı bir anlam taşımaktadır. İlde, yaban koyunu, dağ keçisi, yaban domuzu, ayı, kurt, tilki, tavşan ve sansar bölgedeki yabanıl hayvan potansiyelini oluşturmaktadır. Ancak günümüzde sayıları giderek azalmaktadır. Bölgede nadiren görülen diğer iki hayvan türü de bölge halkının panter ve su köpeği olarak isimlendirdiği bir kaplan türü ve su samurudur (Uluer, 2009:32).

Bitlis İlinde kara avcılığı için uygun alanlar Tatvan-Resadiye çevresi, Bitlis-Sarıkonak çevresi, olarak tanımlanabilir (Türksoy-Yürük, 2008:260-261).

7.5. Tarih Turizmi Olanakları

Bitlis yöresi, eski çağlardan bu yana, batıyı doğuya, Van Gölü havzasını Güneydoğu Anadolu'ya bağlayan ticaret yolu üzerinde bir geçiş alanında olması nedeniyle, çeşitli uygarlıkların ev sahipliğini yapmıştır. Bitlis ili, Van Gölü'nün sağladığı güzellik ve tatil imkânına sahip olmanın yanında Urartulardan kalan eserler, Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalan tarihi yapılarıyla ve kültürel özellikleriyle dikkati çekmektedir (Kılıç, 2002:196).

✓ Kaleler

Bitlis Kalesi: M.Ö. 332-325 yılları arasında Makedonya Kralı II. Filibe'nin oğlu Büyük İskender'in Lis ismindeki komutanı tarafından yaptırılmıştır (Serdar, 2007:61).

Ahlât Sahil Kalesi(Yeni Kale): Çaldıran seferinden dönen Yavuz Sultan Selim Han tarafından dikdörtgen bir planla yaptırılmıştır. Kale içinde ve dışında Osmanlı şehitlerine ait mezarlar bulunmaktadır (Serdar, 2007:64).

Adilcevaz Kef Kalesi: Adilcevaz'ın 6 km. kuzeyindeki volkanik bir tepeye kurulmuştur. Urartular döneminde kurulan bu kalenin doğusu, batısı ve güneyi, dik ve sarp kayalıktır. Kaleye ancak, kuzeyden yaklaşılabilmektedir (Seferbey vd., 2005:89).

Adilcevaz Sahil Kalesi: Van Gölü kıyısında, sarp kayalar üzerinde kurulmuştur. Yapılış tarihi bilinmemektedir. Azerbaycan Şahlarından Tacettin Alişan tarafından kesme taşlarla yaptırılmıştır. İç ve dış kale olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. 38 kulesi bulunan kalenin içerisinde 70 kadar ev bir cami, cephane mahzeni, buğday ambarları, su sarnıçları mehterhane kulesi ve dizdar (kale muhafızı) bulunmaktadır (Serdar, 2007:63).

Tatvan Kalesi: Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Zal Paşa tarafından Tatvan'ın bu günkü Tuğ mahallesinde yaptırılmıştır. (1550-1560) İran Şahı Tahmasp, Adilcevaz ve Ahlât Kalelerini istila ettikten sonra bu kaleden Van'a yardım gitmesini önlemek için kaleyi yıktırılmıştır (Özdemir vd., 2008:89).

✓ Mezarlıklar

İlde Müslümanlar için önem teşkil eden Selçuklu Mezarlıklar ve Urartulardan kalma içerisinde bu medeniyetin yaşam tarzına ışık tutan kalıntıların bulunduğu Urartu mezarlıkları bulunmaktadır.

Ahlât Mezarlıkları: Türk-İslam mezarlığı olan Ahlât Selçuklu Mezarlığında yer alan mezar taşları, ölçü ve üslup açısından anıt özelliğine sahiptir. Ahlât'ta bulunan altı mezarlık (Harabe Şehir, Taht-ı Süleyman, Kırklar, Merkez, Kale ve Meydanlık), Selçuklu taş işçiliğinin en güzel örneklerinin sergilendiği bir açık hava müzesi görünümündedir

Urartu Mezarlığı: Urartular, imparatorluklarını Anadolu'nun çatısında kurmuş yüksek yaylaların sahipleriydiler. Ne altın madenleri vardı, ne de tarıma elverişli toprakları. Ama iki yüzyıl tarihe damgalarını vurdular. Hükümdarları kendisine "Evrenin Kralı" derdi. Savaşçıları kılıçsız, kadınları kirmansız gömülmezdi. Van Gölü havzası çevresinde günümüzden 3300 yıl önce ortaya çıkan Urartu uygarlığının keşfi 1827 de başlamıştır (Sevin, 2001:90).

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

✓ Hamamlar ve Köprüler

Han Hamamı: Kent Merkezinin güneybatısında, Demirciler çarşısındadır. 16.yy'da 4.Şeref Han tarafından yapıldığı sanılmaktadır (Serdar, 2007:114).

Hüsrev Paşa Hamamı: Kale dibinde, eskiden ‘‘Hüsrev Paşa Çarşısı’’ diye anılan yerdedir. Yazıtında Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından 1571’de yaptırıldığı belirtilmektedir (Özdemir vd., 2008:94).

Narlıdere (Kasrik) Köprüsü: Bitlis-Baykan yolu Narlıdere Köyünde bulunan bu muhteşem yapının kitabesi olmadığından hangi tarihte ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Ancak, gerek köprü mimari özellikleri ve gerekse yörenin tarihi durumu göz önüne alındığında Osmanlı dönemi 16. yy. sonları ya da 17. yy. içinde yapılmış olabileceği kanaati yaygındır (Özdemir vd., 2008:94).

Ahlât Emir Bayındır Köprüsü: Muhtemelen 13.yy.’da inşa edildiği, ancak daha sonraki dönemlerde, özellikle 15.yy’da Akkoyunlu döneminde onarımının yapıldığı ya da yenilendiği tahmin edilmektedir (Uluer, 2009:42).

✓ Müzeler

Ahlât Müzesi: Bitlis’te zengin tarihsel kalıntılar bulunmaktadır. Yöre özellikle Asur ve Urartu uygarlıklarının merkezidir. İl merkezinde ve Adilcevaz dolaylarında birçok kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu alandaki araştırmalar yetersiz kalmaktadır (Sönmez, 2007:60).

Tarihi Bitlis Evleri (Ev Mimarisi): İlk çağlardan beri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında geçit ve konaklama yeri olarak tarihi öneme sahip olan Bitlis, geleneksel konut mimarisi açısından bir kültür hazinesidir. Kentin geleneksel mimari dokusunu oluşturan dini, askeri ve sivil mimari örneklerinin yanında, mahallelere dağılmış olan geleneksel Bitlis evleri kuşkusuz bu hazinenin en değerli parçasıdır. Bitlis kent yerleşiminde, son yıllarda yaşanan mimari yozlaşmaya rağmen günümüzde halen kent ölçeğinde kimlikli bir mimariyi görmek mümkündür (Öztürk-Karakuş, 2007:117-118). Tarihi Bitlis evleri aslına uygun olarak onarılıp, pansiyonlara ve lokantalara dönüştürüldüğünde, gelen turistlerin ilgisini çekebilecek otantik yerler olacaktır.

Ahlât Harabe Şehir: Ahlât ilçesindeki Harabe Şehirde Roma devrinden kalma kale ve mağara evleri ile Selçuklu dönemi evler, hamam, köprü ve bedesten bulunmaktadır. Ayrıca bir mağara içinde Anadolu’da şimdiye kadar örneğine rastlanmayan Budist inancına ait bulgulara rastlanmıştır (Uluer, 2009:45).

✓ Sit Alanları

Bitlis Kenti: Bitlis kentinde sit alanları Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 01.12.1989 tarih ve 317 sayılı kararı ile tescil edilmiştir (Özdemir vd., 2008:72).

Ahlât Kenti: Ahlât’ta tarihi sit alanı, arkeolojik sit alanı ve kentsel sit alanı bulunmaktadır. Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 18/08/1989 gün ve 166 sayılı karar ile Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 05/10/1996 gün ve 1884 sayılı kararı ile Tarihi Sit Alanının sınırları belirlenmiştir. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 31/01/1986 tarih ve 1818 sayılı kararı ile Selçuklu Meydan Mezarlığının sınırları tespit edilmiş ve I.derece

Arkeolojik, Tarihi ve Kentsel Sit olmasına karar verilmiştir. Ayrıca, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulunun 23/07/1981 gün ve 3017 sayılı kararı ile tescil edilen 43 adet anıtsal yapının tescil kaydı devam ettirilmiş ve 8 adet sivil mimarlık örneğinin tescili yapılmıştır (Uluer, 2009:46).

Bitlis ilindeki diğer tarihi, doğal ve arkeolojik yapıtlar, tek olarak tescil edilmiştir. Bunlardan önemlileri; Tatvan Sorgun Askeri Mevkiinde Antik Kent Alanı, Nemrut Dağı-Nemrut Kalderası Doğal Sit Alanı, Tatvan Ahlât ve Güroymak İlçeleri sınırları içinde kalan Nemrut Kalderası, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunun 19/12/2002 gün ve 3047 sayılı karar ile 1. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescil edilmiştir (Sönmez, 2007:57-60).

✓ **Hanlar ve Kervansaraylar**

Çeşitli uygarlıkların beşiği olan Anadolu'da, Selçuklular ve Osmanlılar döneminden günümüze kadar varlıklarını sürdürebilmiş değişik türde ve çok sayıdaki mimari eserler arasında en ilginç olanlarından biride han ve kervansaraylardır. Öncelikle İpek Yolu tur güzergâhı üzerinde olan han ve kervansaraylara turizm amaçlı hizmetleri sunabilecek "Mola Noktası" fonksiyonu verilmesi çalışmaları başlatılmıştır (Batman-Oğuz, 2008:197).

Hatuniye (Hazo) Hanı: İl Merkezinde aynı adla anılan köprüünün yanı başında bulunan bir handır. Kitabesine göre bu yapı 1626 yılında yenilenmiştir. Abbasilerden Sultan Evhadullah Han'ın kızı Hamu Hatun tarafından XI. Yüzyılda yaptırıldığı söylenmektedir (Serdar, 2007:109).

Hüsrev Paşa Kervansarayı (Papsin Hanı): Bitlis-Tatvan karayolu üzerinde bulunmaktadır. Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından XVI. yüzyılda yaptırıldığı rivayet edilmektedir (Özdemir vd., 2008:93).

Duhan: Diyarbakır-Bitlis yolu üzerinde, dağlar arasında görkemli bir yapıdır. Yapı iki bölümden oluşmaktadır. Her iki bölüme aynı yüzde bulunan, iki sivri kemerli niş içine alınmış yay kemerli ayrı kapılardan girilmektedir. Oldukça yıkık durumda bulunan yapının büyük bölümü, enine üç bölmeye, küçük bölümüyse boyuna üç bölmeye ayrılmıştır (Özdemir vd., 2008:93-94).

Başhan Hanı: Bitlis-Tatvan karayolu üzerindedir. XVI. yüzyılda Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından yaptırıldığı rivayet edilmektedir (Özdemir vd., 2008:94).

El Aman Kervansarayı: El Aman Hanı, XVI. yüzyıl sonlarında 1571-1572 yıllarında Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından inşa edilmiştir. Han, Bitlis-Tatvan devlet karayolunun 13 km'sinde Rahva Geçidin de yer almaktadır. El Aman Hanı, stratejik konumundan dolayı yüzyıllar boyunca Kervan Yolu, Hac Yolu ve İpek Yolları güzergâhlarının kesişme noktasında bulunur. Kervanların güvenliklerini ve ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla han önemli bir yere sahiptir. Günümüzde restore edilen bu han ipek yolu turizmi açısından da önem teşkil etmektedir (Karasın, Öztürk, 2007:171).

İl sınırları içerisinde bulunan diğer han ve kervansaraylardan başlıcaları şunlardır: Şerefiye, Arasa, Yusufiye ve Kokoz Zal Paşa Hanlarıdır (Özdemir vd., 2008:94).

❖ **İnanç Turizmi Olanakları**

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnanç Turizmi; dinlerce kutsal sayılan yerleri ziyaret etmek, dinsel toplantı ve törenlere katılmak veya bunları izlemek, hac gibi dinsel görevleri yerine getirmek, kutsal ve ünlü mabetleri görmek amacıyla yapılan ve zaman zaman çok önemli boyutlara ulaşan seyahatlerin ve konaklamaların oluştuğu turizm olayıdır (Demirkol vd., 2008: 219).

❖ **Türbeler ve Kümbetler**

Önemli mezar anıtları olan bu türbeler; Bitlis ilinde sayı ve sanat bakımından oldukça zengindir. Günümüze kadar özelliklerini koruyanlardan bazıları şunlardır: Emir Bayındır Kümbeti, Emir Ali Kümbeti, Usta Şagirt Kümbeti, Hasan Padişah Kümbeti, Hüseyin Timur Kümbeti, Bugatay Ata Kümbeti, Erzen Hatun Kümbeti, Keşiş Kümbeti, Küfrevi Türbesi, Şeyh Babo Türbesi, Abdurrahman Gazi Türbesi, Şeyh Hasan Türbesi

❖ **Külliyeler, Medrese ve Camiler**

İldeki önemli külliye, medrese ve camiler şunlardır: Şerefiye Külliyesi, İhlasiye Medresesi, Hatibiye Medresesi, Nuhiye Medresesi, Yusufiye Medresesi, Ulu Camii, Alemder Camii, Dört Sandık Camii, Şerefiye Camii, Kureyşi Camii.

8. BİTLİS İLİ TURİZMİ SWOT ANALİZİ

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Bitlis ilinin alternatif turizm arz potansiyeli açısından önemli zenginliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen Türkiye'nin en geri kalmış TRB2 bölgesi illerinden olması, bu potansiyelin farkındalık düzeyinin yeterli olmadığını göstermektedir. Konu ile ilgili olarak saha çalışması yapılması durumunda halkın turizme bakışının da yeterli derecede öneme haiz olmadığı değerlendirilmektedir. Zira yapılan çalışmalar turizm sektöründen gelir elde eden bölge halkı ile turizmden gelir elde etmeyen bölge halkı arasında turizm sektörüne bakış açısından önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Oysa turizm arz potansiyeli kadar bu potansiyelin farkında olan ve bu potansiyeli gelire dönüştürecek yatırımcı da önemlidir. Her ne kadar DAKA girişimcilik konusunda eğitimler verse de yetersiz olmaktadır. Zira Bitlis ilinde 2012 yılı sonu itibarıyla bu eğitime katılan toplam girişimci sayısı sadece 60 kişidir (DAKA, 2013: 36). Ayrıca DAKA tarafından turizm sektörüne yönelik olarak bölgesel anlamda yeterli bir bilinçlendirme ve farkındalık yaratma çalışması yapılmamaktadır. Girişimcilerin bu konuda motive edilmesi ve bu sektörün ekonomik ve sosyal getirilerinden haberdar edilmesi gerekmektedir. Bölgede yapılan incelemeler, yetkililerle yapılan görüşmeler ve istatistikî verilerin periyodik değişimlerine bakıldığında bölgenin turizm sektörü konusunda ihmal edildiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında Bitlis iline ait turizm sektörü SWOT analiz aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir.

Güçlü Yönleri	Zayıf Yönleri
<ul style="list-style-type: none"> • Turizme yönelik potansiyelin varlığı • Tarihi ve kültürel varlık zenginliği • Osmanlı ve Selçuklu döneminden kalan kültürel miras • Sağlık turizmine yönelik potansiyelin varlığı • Kış turizmüne uygun potansiyelin varlığı • Yerel halkın konukseverliği • İnanç turizmi açısından zengin potansiyelin varlığı • Zengin flora ve fauna özellikleri • Kuş gözlemciliği açısından önemli zenginliğe sahip olunması • İlde üniversitenin varlığı ve bu sayede sektör için gerekli olan kalifiye işgücü potansiyelinin bulunması 	<ul style="list-style-type: none"> • Bölgenin yeterince tanıtılmamış olması • Yerel halkın ve yatırımcıların turizm sektörü hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması • Kültür ve turizm Bakanlığının 2023 turizm stratejisinde açıklanan turizmde markalaşan kentler arasında Bitlis'in yer almıyor olması • İlde turizm konusunda kamu-özel sektör ve yerel yönetim arasında uyumlu bir çalışmanın olmaması • İldeki konaklama tesislerinin yetersizliği • Bitlis ilinde havaalanı olmaması • İlde turizm yatırımlarının çok yetersiz olması
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> • Turizm talebinin deniz-kum-güneş üçlemesinden alternatif turizm alanlarına doğru kayması • Osmanlı ve Selçuklu tarihine olan ilginin artması • İlin özellikle İran ve Orta Asya ülkelerine giden uluslar arası karayolu güzergâhında bulunması • Terörün bitmesiyle birlikte bölgeye yönelik başta Van gölü olmak üzere destinasyonların artması 	<ul style="list-style-type: none"> • Bölgenin özellikle internet ortamında yeterince tanıtımının yapılmaması • Bölge yatırımcısının turizm sektörü hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve bu nedenle girişim konusunda isteksiz davranması • Devletin bölgede turizm sektörüne yeterli kamu yatırımı desteği vermemesi • Bölgenin terör bölgesi olarak anılması ve görsel ve yazılı basında bu şekilde lanse edilmesi • Turistik altyapı yetersizliğinin bölgenin çekiciliğini azaltması

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

SONUÇ

Turizm sektörü, her geçen gün sosyal ve ekonomik bakımdan önemini arttıran bir sektör haline gelmektedir. Bu sektörün hammaddesinin coğrafi, iklimsel, tarihi, kültürel güzellikler ve çekicilikler olması ve bu zenginliklerin sonradan elde edilmesinin oldukça zor olması, bazı bölgeleri diğer bölgelere göre bu konuda daha avantajlı hale getirmektedir. Ancak turizmin temel itici gücü tanıtımdır ve tanıtım ile beraber turizm altyapısının da hazırlanması gerekmektedir. Bu yatırımlar gerçekleşmediği takdirde ne kadar zengin turizm varlığına sahip olursa da bundan herhangi bir sosyal ve ekonomik faydanın sağlanamayacağı açıktır. TRB2 bölgesi geri kalmış bölgeler sınıfında yer alan, sanayileşmesi zayıf, ekonomisi daha çok tarımsal üretime ve hayvancılığa dayalı, dışarıya çok miktarda göç veren, işsizliğin oldukça yüksek olduğu, konaklama tesislerinin doluluk oranlarının düşük olduğu ve yatırımların yetersiz olduğu bir bölge görünümündedir. Yapılan çalışmalar bu tarz bölgelerin öncelikle kendi iç dinamikleri ile kalkınma hamlesini başlatması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bitlis ili TRB2 bölgesi içinde turizm sektörü açısından oldukça cazip ve zengin sayılabilecek miktarda turizm potansiyeline sahiptir. Bu zenginliğin harekete geçirilmesi durumunda hem ilin hem de bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına oldukça ciddi katkılar sağlanacağı düşünülmektedir. Özellikle Türkiye’de terörün bitme aşamasına gelmesi, bölge açısından durumu daha da avantajlı hale getirmektedir. Başlangıçta yerli turistlerin bölgeye gelmesi ile başlatılabilecek hareket zamanla ivme kazanarak yabancı turisti sayısının da giderek artmasına neden olabilecektir. Son tahlilde TRB2 bölgesi illerinden Bitlis, bölgenin turizm cazibe merkezi olabilecek turistik yeterliliğe sahiptir ve bu potansiyelin kamu yatırımları öncülüğünde özel sektör tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için;

- Öncelikle bölge halkının ve iş adamlarının turizm sektörünün sosyal ve ekonomik anlamda sağlayacağı getiriler konusunda eğitilmesi ve farkındalık yaratılması gerekmektedir. Bu noktada bölge üniversiteleri tarafından ve Ticaret ve Sanayi Odaları tarafından öncelikle işadamlarına bu konuda eğitim-seminer programları hazırlanmalıdır.

- Kamu ve özel sektör işbirliğine üniversitelerin de destek vermesiyle bölgesel, ulusal ve uluslar arası boyutta tanıtım faaliyetlerine girişilmeli bu konuda projeler hazırlanarak kalkınma ajanslarından destekler alınmalıdır.

- Yerel yönetimler turizme yönelik olarak alt ve üstyapı yatırımlarında hizmet kalitesini arttırmalı ve yeterli konaklama tesisi anlamında öncülük görevini üstlenmelidir.

- Turizmin gelişmesi halinde yeme-içme gibi ihtiyaçların öncelikle bölge illerinden temin edileceği ve bu sayede turizmin gelişmesinden diğer bölge illerinin de ekonomik yarar sağlayacağı düşüncesi yereleştirilmelidir.

- Turizm sektörü açısından en önemli avantajın çevre olduğu unutulmamalı ve bu konuda da halka bilinç kazandırılmalıdır.

- Özel sektör ve kamu sektörü yerel yönetimin de desteği ile turizm sektörüne ilgisini arttırmalı ve bu sayede bölge ve ülke ekonomisine katkının artacağı yönünde faaliyetlerini planlamalıdır.

İfade edilen öneriler ve destek politikaları sayesinde Bitlis ili turizm potansiyeli harekete geçirilebilirse, zaman içinde diğer illerin de ekonomik ve sosyal kalkınmasına destek verecek yeterliliğe sahip olabilecek yapıdadır. Böylece bölge kendi içi dinamiklerinden birini kullanarak sosyo-ekonomik kalkınma hamlesini başlatabilecek ve bu sayede geri kalmışlık görüntüsünden de kurtulmuş olacaktır. Ancak bu noktada

devletin yeterli desteği vererek bölgedeki ekonomik karar alıcıları ceasretlendirmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Terörün bitme aşamasına geldiği dönemde yatırımların hızlandırılması ve bu fırsatın kaçırılmaması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ACUNER Şebnem Akın (2006), **Alternatif Turizm Türlerinin Doğu Karadeniz Bölgesi Turizm Potansiyelinin Gelişmesine Etkisi**, Milli Prodüktivite Merkezi yayımları, yayın No.689, Ankara.
- AĞAOĞLU Osman Kemal (1994), **Turizm Yatırımlarında Kaynak Kullanımı ve Verimlilik Sorunları**, Milli prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No:520, Ankara.
- AHİPAŞAOĞLU Suavi (2001), **Seyahat İşletmelerinde Tur Planlaması ve Yönetimi**, 2. Bs., Detay Yayınları, Ankara.
- AKAT Ömer (2000), **Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği**, 3. Bs., Ekin Kitabevi, Bursa.
- ALTAY Nasuh Oğuzhan (1992), “Bölgesel Planlama ve Organize Sanayi Bölgeleri: Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri”, **Dokuz Eylül Üniv. İİBF Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:2, ss.198-211.
- AYMANKUY Yusuf (2003), **Kongre Turizmi ve Fuar Organizasyonları**, Detay Yayınları, Ankara.
- BATMAN O., OĞUZ S. Ç. (2008), **Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Kültür Turizmi**, Editörler, N. Hancıoğlu, Cevdet Avcıkurt, Nobel Yayınları.
- BAYER Zekai (1992), **Turizme Giriş**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- BOZOK D., YILMAZ G. (2008), **Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Eko Turizm**, Editörler, N. Hancıoğlu, Cevdet Avcıkurt, Nobel Yayınları.
- BURKART Arthur John, MEDLİK Slavoj (1992), **Tourism, Past present and Future**, Butterwart-Heinemann, London.
- DEMİRKOL S., KARAMAN S., ŞAHİN S. (2008), **Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: İnanç Turizmi**, Editörler, N. Hancıoğlu, Cevdet Avcıkurt, Nobel Yayınları.
- DİNÇER Bülent, ÖZASLAN Metin (2004), **İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- DAKA (2010), **Ön Bölgesel Gelişme Planı**.
- DAKA (2013), **2012 Yılı Faaliyet Raporu**.
- ELMASTAŞ N. (2007), “Bitlis İlindeki Göller ve Faydalanma Şekilleri”, **Van Gölü Havzası Sempozyumu**, Edit. G. Belli, T.C. Bitlis Valiliği İl kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ
POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

- ERAYDIN K., GÜL E., ÇEVİK B., DEMİR E. (2012), **Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması**, T.C. İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü.
- GARRİDO Jose (1992), Hostels and The International Youth Hostel Federation”, **Gençlik turizmi Konferansı**, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü, pp. 17-21, Ankara.
- GÖKSU Yusuf Ziya (2002), “Mevsimselliğin Azaltılması ve Turizmin Çeşitlendirilmesi: Termal Turizm”, **II. Turizm Şurası Bildirileri**, Turizm Bakanlığı, ss. 17-31, Ankara.
- ILDIRAR Mustafa (2004), **Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri**, Nobel Yayınları, Ankara.
- İLKİN Akın, DİNÇER Mithat Zeki (1991), **Turizm Kesiminin Türk Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi**, TOBB Yayınları Ekonomik ve Sosyal Sorunlar Çözüm Önerileri Dizisi:2, Ankara.
- İNCEKARA Ahmet (1998), **Doğu Anadolu’da Kış Turizmi ve Gelişme Olanakları**, İTO Yayınları, N:1998-18, İstanbul.
- KARAÇOR Süleyman (1998), “1980 Sonrası Turizmde Etkinliği Arttırıcı Politikaların Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, ss. 207-221.
- KARASIN A., ÖZTÜRK Ş. (2007), “Bitlis El-Aman Hanı Sağlıklaştırma Çalışmaları” **Van Gölü Havzası Sempozyumu**, Edit. G. Belli, T.C. Bitlis Valiliği İl kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- KAYAOĞLU Celal (1967), **Bitlisi Tanıyalım**, Ankara.
- KILIÇ O. (2002), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Tarihi ve Kültürel Varlıkların Türk Turizmi Açısından Değerlendirilmesi, **II. Turizm Şurası Bildirileri**, T.C. Turizm Bakanlığı, Cilt:I.
- KOZAK Nazmi, AKOĞLAN Meryem, KOZAK Metin (1997), **Genel Turizm, İlkeler Kavramlar**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- KURDOĞLU O. (2003), “Eko Turizm: Hayata Bakma”, **Yeşil Atlas Dergisi**, No:6. Kasım.
- MCINTOSH Robert W. (1975), **Tourism: Giant of World Trade, The Science, Art and Busines of Tourism**.
- MEYDAN Selma (1998), “Sürdürülebilir Turizm Gelişimi ve Güney Antalya Turizm Gelişimi Projesi Alanına Yönelik Bir Anket Uygulaması Sonuçları”, **Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi dergisi**, Sayı:1, ss. 82-95, Ankara.
- OLALI Hasan (1990), **Turizm Politikası ve Planlaması**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR Kerim (1999), “Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye’de Bölgesel Dengesizliği Azaltmada Teşvik Uygulamalarının Önemi”, **Erciyes Üniv. İİBF Dergisi**, Sayı:15, ss. 121-129.

- ÖZGÜÇ Nazmiye (1998), **Turizm Coğrafyası, özellikler Bölgeler**, Çantay Yay., İstanbul.
- ÖZTAŞ Kadir (2002), **Turizm Ekonomisi, Genel Turizm Bilgileri**, Nobel yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK Lütfi (2005), “Bölgelerarası Gelir Eşitsizliği: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (IBBS) Göre Eşitsizlik İndeksleri ile Bir Analiz 1965-2001”, **Akdeniz Üniv. İİBF Dergisi**, Yıl:5, Sayı:10, ss. 95-110.
- ÖZTÜRK Ş., KARAKUŞ Ü. C. (2007), “Geleneksel Bitlis Evlerinden Bir Örnek: Mehmet Ali Meriç Evi”, **Van Gölü Havzası Sempozyumu**, Edit. G. Belli, T.C. Bitlis Valiliği İl kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- SEFERBEY Danyal, İZMİRLİOĞLU Nurgül, GÜZEL S. (2005), **Bitlis İli Çevre Durum Raporu**, T.C. Bitlis İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Bitlis.
- SERDAR M. Törehan (2007), **Bitlis, 1915-1916: Tehcir, Göç, İşgal Ve Kurtuluş**, T.C. Bitlis Valiliği Yayınları.
- SEVİN V. (2001), Evrenin Kralları Urartu, **Atlas Dergisi**, Sayı:98, Mayıs.
- SÖNMEZ M. R. (2007), **Bitlis İli Turizm Envanteri ve Turizm Geliştirme Planı**, T.C. Bitlis Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2007), **Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı 2007-2009**, Ankara.
- TAVMERGEN İge Pınar (2002), **Turizm Sektöründe Kalite Yönetimi**, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Turizm Bakanlığı (2010), **Kuzey Van Gölü Selçuklu Bölgesi Kültür Temalı Gelişme ve Eylem Planı**, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TÜRKSOY A., YÜRİK E. Ö. (2008), **Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Özel İlgi Turizmi**, Editörler, N. Hancıoğlu, Cevdet Avcıkurt, Nobel Yayınları.
- ULUER Elmas Ceren (2009), “Bitlis İli Turizm Potansiyeli: Özel ve Kamu Sektör Yöneticilerinin Kanaatlerinin Araştırılması”, Sakarya Üniv. Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÜLKER İ. (1992), **Dağ Turizmi**, T.C. Turizm Bakanlığı Yayınları.
- [www. tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalhesapapp/ulusalhesap.zul?tur=2](http://www.tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalhesapapp/ulusalhesap.zul?tur=2) Erişim Ocak 2014
- www. tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloOlustur.do.=Erişim Ocak 2014
- WOODS Mike (2000), “Diversifying The Rural Economy: Tourism Development”, **21 st Century Southern Rural Development Center**, No:10, pp. 1-10.
- YAĞCI Özcan (2003), **Turizm Ekonomisi**, Detay Yayınları, Ankara.

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN BİTLİS İLİ TURİZM ARZ
POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ